

FORS TILI FILOLOGIYASINING SHAKLLANISHI VA RIVOJLANISH BOSQICHLARI

Nayimova Nigina

Toshkent davlat sharqshunoslik universiteti

Annotatsiya: Ushbu maqolada fors tili filologiyasining shakllanish jarayoni hamda uning tarixiy rivojlanish bosqichlari ilmiy-nazariy asosda tahlil qilinadi. Tadqiqotda fors tilining qadimgi, o'rta va yangi davrlaridagi filologik qarashlar, tilshunoslik va adabiyotshunoslikning o'zaro aloqasi, shuningdek, yozma manbalar asosida filologik tafakkurning evolyutsiyasi yoritiladi. Maqolada fors tili filologiyasining dastlabki manbalari, klassik davr olimlari va adiblarining ilmiy merosi hamda zamonaviy filologiya fanida ushbu yo'nalishning tutgan o'rni tahlil qilinadi. Tadqiqot natijalari fors tili filologiyasining mustaqil ilmiy soha sifatida shakllanishi va rivojida tarixiy-madaniy omillarning muhim ahamiyatga ega ekanini ko'rsatadi.

Kalit so'zlar: fors tili filologiyasi, filologik tafakkur, qadimgi fors tili, o'rta fors tili, yangi fors tili, yozma manbalar, klassik adabiyot, til va adabiyot integratsiyasi, tarixiy rivojlanish, filologik tahlil

Abstract: This article provides a theoretical and scholarly analysis of the formation process and historical stages of development of Persian philology. The study examines philological views in the ancient, middle, and modern periods of the Persian language, the interrelation between linguistics and literary studies, as well as the evolution of philological thought based on written sources. The article also analyzes the primary sources of Persian philology, the scholarly heritage of classical-era scholars and writers, and the role of this field within contemporary philological studies. The research findings demonstrate that historical and cultural factors play a crucial role in the formation and development of Persian philology as an independent academic discipline.

Keywords: Persian philology, philological thought, Old Persian language, Middle Persian language, New Persian language, written sources, classical literature, integration of language and literature, historical development, philological analysis

Аннотация: В данной статье на научно-теоретической основе анализируются процесс формирования и исторические этапы развития персидской филологии. В исследовании рассматриваются филологические взгляды в древний, средний и новый периоды развития персидского языка, взаимосвязь языкознания и литературоведения, а также эволюция филологического мышления на основе письменных источников. В статье также анализируются первоначальные источники персидской филологии, научное наследие ученых и писателей классического периода, а также место

данного направления в современной филологической науке. Результаты исследования показывают, что историко-культурные факторы играют важную роль в становлении и развитии персидской филологии как самостоятельной научной дисциплины.

Ключевые слова: персидская филология, филологическое мышление, древнеперсидский язык, среднеперсидский язык, новоперсидский язык, письменные источники, классическая литература, интеграция языка и литературы, историческое развитие, филологический анализ

Fors tili filologiyasi Sharq filologiya fanining muhim va qadimiy tarmoqlaridan biri bo'lib, u nafaqat tilshunoslik, balki adabiyotshunoslik, matnshunoslik, manbashunoslik va madaniyat tarixi bilan chambarchas bog'liq holda rivojlangan. Ushbu filologik yo'nalishning shakllanishi fors tilining ko'p asrlik tarixiy taraqqiyoti, yozma yodgorliklar boyligi hamda ilmiy tafakkurning uzluksiz rivoji bilan bevosita bog'liqdir. Fors tili filologiyasining vujudga kelishi va takomillashuvi bir necha muhim bosqichlarni o'z ichiga oladi.

Fors tili filologiyasining ilk asoslari qadimgi Eron hududida shakllangan bo'lib, bu davrda til diniy va rasmiy yozuv vositasi sifatida amal qilgan. Qadimgi fors tili yodgorliklari, xususan, mixxat yozuvlar va "Avesto" matnlari nafaqat lingvistik, balki filologik jihatdan ham muhim manba hisoblanadi. Ushbu davrda tilni o'rganish amaliy xarakterga ega bo'lib, matnlarni to'g'ri anglash va sharhlash ehtiyoji filologik tafakkurning dastlabki ko'rinishlarini yuzaga keltirgan.

O'rta fors tili davrida filologiya yanada tizimli tus ola boshladi. Bu bosqichda pahlaviy tilida yaratilgan diniy, tarixiy va huquqiy matnlar filologik tahlil obyekti sifatida qaralgan. Matnlarni talqin qilish, ularning lug'aviy va grammatik xususiyatlarini izohlash zarurati filologik usullarning shakllanishiga zamin yaratdi. Aynan shu davrda til va matn o'rtasidagi munosabatni chuqur anglashga qaratilgan ilmiy yondashuvlar yuzaga kela boshladi.

Yangi fors tili davri fors tili filologiyasining eng muhim va sarmahsul bosqichi hisoblanadi. Bu davrda fors adabiy tili keng hududlarga tarqalib, yirik ilmiy va adabiy markazlarda rivojlandi. Firdavsiy, Rudakiy, Sa'diy, Hofiz, Nizomiy kabi buyuk adiblarning asarlari filologik tahlil uchun asosiy manbaga aylandi. Ularning asarlarini sharhlash, til birliklarini izohlash, poetik va semantik qatlamlarni ochib berish filologiyaning asosiy vazifalaridan biri sifatida shakllandi. Natijada fors tili filologiyasi tilshunoslik va adabiyotshunoslikni birlashtirgan kompleks ilmiy soha sifatida qaror topdi.

O'rta asrlarda fors tili filologiyasi madrasalar va ilmiy muhitda rivojlanib, sharh va izohlar yozish an'anasi kuchaydi. Klassik asarlarga yozilgan tafsirlar, lug'atlar va grammatik risolalar filologik bilimlarning tizimlashtirilishiga xizmat qildi. Bu

jarayonda filologiya faqat tilni emas, balki matnning tarixiy, madaniy va estetik jihatlarini ham o'rganadigan fan sifatida namoyon bo'ldi.

Zamonaviy davrda fors tili filologiyasi yangi ilmiy yondashuvlar bilan boyidi. Strukturaviy tilshunoslik, qiyosiy filologiya, matn lingvistikasi va raqamli filologiya kabi yo'nalishlar ushbu sohaning imkoniyatlarini kengaytirdi. Fors tili filologiyasi bugungi kunda nafaqat klassik merosni o'rganish, balki zamonaviy til jarayonlarini tahlil qilishda ham muhim ahamiyat kasb etmoqda.

Xulosa qilib aytganda, fors tili filologiyasi uzoq tarixiy taraqqiyot yo'lini bosib o'tgan, turli ilmiy bosqichlarda boyib borgan va bugungi kunda mustaqil, ko'p qirrali ilmiy soha sifatida shakllangan fan hisoblanadi. Uning rivojlanish bosqichlarini o'rganish fors tilining tarixiy va madaniy ahamiyatini chuqurroq anglash imkonini beradi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Lazard, G. *The Rise of the New Persian Language*. Paris: Mouton, 1975.
2. Skjærvø, P. O. *An Introduction to Old Persian*. Harvard University, 2002.
3. Boyce, M. *A History of Zoroastrianism*. Vol. I. Leiden: Brill, 1975.
4. Yarshater, E. *Persian Literature*. Albany: SUNY Press, 1988.
5. Browne, E. G. *A Literary History of Persia*. Vols. I–IV. Cambridge: Cambridge University Press, 1902–1924.
6. Thiesen, F. *A Manual of Classical Persian Prosody*. Wiesbaden: Harrassowitz, 1982.
7. Meillet, A. *General Characteristics of the Indo-European Languages*. New York: University of Miami Press, 1964.
8. Mahmudov, N., Nurmonov, A. *Tilshunoslik nazariyasi*. Toshkent: Fan, 2009.
9. Karimov, B. *Sharq mumtoz adabiyoti va filologiya masalalari*. Toshkent: Universitet, 2015.
10. Sirojiddinov, S. *Matnshunoslik asoslari*. Toshkent: Akademnashr, 2012.